

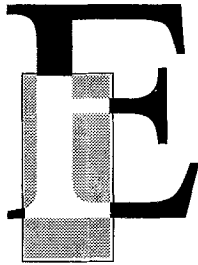

ANTONI FERRANDO

LLENGUA LITERÀRIA
I ACTITUD POLÍTICA
EN TEODOR LLORENTE.
A PROPÒSIT DE
CARTES DE SOLDAT
I PRO PATRIA

---

n un article periodístic de 1865, Teodor Llorente manifestava la seua convicció que «el buen sentido que caracteriza a los catalanes no se dejará seducir por las trasnochadas fantasías de algunos soñadores». ⁽¹⁾ S'hi referia el nostre patriici als tímids compromisos polítics d'alguns dels principals representants de la Renaixença literària al Principat. Un d'ells, Víctor Balaguer, no trigà a denunciar la fal·làcia de l'apoliticisme preconitzat per Llorente:

«Si hi ha alguna aspiració política entre ells, com tem lo senyor Llorente, mentre sia aspiració de progrés, noble, entusiasta, generosa, patriòtica i fraternal, bona ha d'ésser per força. No condemni sa tendència ni la motegi de política amb frase desdenyosa. *Polític és també, al cap i a la fi, lo mateix señor Llorente.*» ⁽²⁾

No s'hi equivocava Víctor Balaguer. Tota l'obra poètica de Llorente està amerada, implícitament o explícita, d'un missatge ideològic constant en el temps, ⁽³⁾ coherent en els plantejaments ideològics ⁽⁴⁾ i diàfan en la forma d'expressar-lo. Efectivament,

a) en el vessant polític, Llorente, com a mentor de les classes dominants valencianes, s'oposà sempre a qualsevol velleïtat autonomista —«El glorioso reino [valenciano]... no ceñía, ni quería ceñir diadema real, símbolo de soberanía... No aspiraba tampoco a recobrar instituciones de gobierno»— ⁽⁵⁾ i aconseguí ofegar les ben intencionades iniciatives progressistes amb què Constantí Llombart pretenia revitalitzar una Renaixença valenciana cada vegada més allunyada del dinamisme de la catalana; per això no va tenir inconvenient a afirmar, el 1884, que els trobadors valencians «al lloar les glòries de nostre

(1) Citat per A. CUCÓ, *El valencianisme polític*, Col·lecció Garbí 2, València, 1971, p. 10.

(2) Reproduït per A. CUCÓ, *op. cit.*, p. 12. El subratllat és meu.

(3) Cf. V. SIMBOR, *La Renaixença al País Valencià*, en aquesta mateixa revista.

(4) Cf. V. SALVADOR, *El pensament literari de Teodor Llorente*, *ibidem*.

(5) Citat per A. CUCÓ, *op. cit.*, pp. 22-23.

antic Reine, no aspiraven a restablir-lo, en dany de la unitat espanyola», com fan «els trobadors catalans —molts d'ells si no tots—, que treballen per l'autonomia de Catalunya»;⁽⁶⁾

b) en el vessant sociolingüístic, considerava que no sols s'havia de mantenir l'estatus diglòssic sancionat legalment per l'Estat espanyol —«tampoco nos hicimos la ilusión de que pudiera deshacerse la obra de la historia, rechazando más o menos la lengua castellana de las provincias que hablaron exclusivamente el lemosín en otros tiempos, y volviendo en los usos de la vida social y pública al antiguo idioma. Esto, ni nos parece posible, ni lo juzgamos conveniente», deia el 1878—,⁽⁷⁾ sinó també la dicotomia *sermo rusticus*=valencià/*sermo urbanus*=castellà, consagrada per la Restauració. No d'altra manera es pot interpretar l'al·lusió a «las buenas gentes que hablan y hablarán siempre el idioma que hablaron sus padres» del seu discurs d'Elx, de 1908, en clara referència al món rural;⁽⁸⁾

c) en el vessant literari, el nostre escriptor blasrava el llenguatge vulgar dels col·loquiers i de les revistes satíriques —ja que «els populars autors de romansos y coloquis y els que demprés portaren esta llengua al teatro y al periodisme satírich y festiu, la usaren sens estudi ni poliment algú, corrompuda y rebordonada com la trovaven en los llabis de la gent indocta, y barbarament castellanizada en la ciutat, hon no ha pogut defendres, com en los pobles més retirats, de la invasió del idioma oficial»—⁽⁹⁾, denunciava la desorientació filològica del *Diccionari valencià-castellà* d'Escrig-Llombart i propugnava la restauració d'una llengua literària comuna.

Vista l'actitud ideològica de Llorente sobre la llengua, podem sospitar que un dels principals motius, si no el principal, que l'impulsaren a conrear-la de forma continuada fou mantenir el seu protagonisme intel·lectual sobre la Renaixença valenciana i, des d'aquesta plataforma privilegiada, evitar la transformació d'un moviment inicialment literari en un corrent políticament progressista. Les circumstàncies polítiques i econòmiques de la Restauració i la mort prematura de Constantí Llombart (1893) facilitaren l'acompliment dels seus objectius, que s'arrodoneixen a partir de la seua elecció com a cap del Partido Conservador a València (1895) i senador (1898).

Si les conviccions de Llorente sobre la unitat de l'idioma de Catalunya, València i les Balears el dugueren a cultivar sempre una llengua literària convergent, el propòsit polític d'influir sobre les més diverses capes de la societat valenciana expliquen probablement la varietat de temes i registres lingüístics que observem en les seues poesies. La instrumentalització ideològica de la llengua presenta encara un altre aspecte: identificant el valencià com a llengua de la ruralia, no sols contribuïa a mantenir el distanciament de classe entre la burgesia urbana i el camperolat sinó també a preservar en aquest la vigència dels valors tradicionals. De fet, en blasmar la llengua dels escriptors popularis-

(6) Citat per A. Cucó, *op. cit.*, p. 13.

(7) Citat per A. Cucó, *Republicans i camperols revoltats*, Tres i Quatre, València, 1975, p. 196.

(8) Citat per A. Cucó, *El valencianisme polític*, p. 23.

(9) «Endressa» a Marià Aguiló de T. LLORENTE, *Llibret de Versos*, València, 1885, reproduïda per J. RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana*, vol. IV, Madrid, 1978, p. 389.

tes, Llorente no feia sinó oposar-se a una forma d'expressió literària que qüestionava els valors ideològics dominants.

Si no fos per aquestes defenses interessades, i alhora també sinceres, del conreu culte de l'idiome —limitat en la pràctica a la poesia—, Llorente hauria pogut subscriure les declaracions que, el 1840, va realitzar a la revista *La Palma* el mallorquí Jaume Pujol:

«Es duro y sensible tenerlo que confesar, por más que sea nuestra habla provincial la de nuestras más tiernas afecciones. Debemos renunciar a ella, porque así lo exige el interés que nos eleva a contraer afinidades, las más que sean posibles y las más estrechas con el continente vecino. De todas las provincias de la antigua corona de Aragón, donde se hablaba nuestro dialecto provincial, la que ha entendido mejor sus intereses en esta parte es sin duda Valencia, cuyas clases hasta las del vulgo hablan castellano».⁽¹⁰⁾

Si Llorente va optar pel català, no és perquè el castellà no fos més o menys comprès per un nombre considerable dels seus paisans —no tants potser com suposava Pujol—, sinó perquè era conscient que encara constituïa un dels mitjans d'expressió més efectius per arribar a la major part del poble valencià.

L'efectivitat política fou precisament la que Llorente aspirà a obtenir amb «Cartes de soldat» i «Pro Patria», els poemes guanyadors dels Jocs Florals de València de 1896 i 1897, en plena guerra de Cuba. Lo Rat Penat, «Societat de Amadors de les Glòries Valencianes», els va incloure a *Flors d'enguany* (pp. 27-31) i *Capolls de rosa* (pp. 41-48) respectivament —tots dos apareguts el 1897—, que recullen les obres premiades als susdits Jocs Florals. L'operació propagandística s'intueix ja al prefaci, anònim, del primer dels esmentats volums:

«Tot quant poguerem dir de *Cartes* tan notabilíssimes, seria pàlit y no donaria idea del mérit que enclouen, mérit reconegut per tots quants tingueren la grata satisfacció de escoltar sa llectura, que en aquell acte estigué á cárrec del llorejat poeta señor Palanca...».⁽¹¹⁾

I es fa ben explícita amb la publicació conjunta dels dos poemes, acompanyada de la corresponent versió castellana, en un opuscle de 40 pàgines amb «acuareles de J. J. Zapater» i «fotograbats de Catalá», que ix el mateix 1897 de les premses de Frederic Doménech.

Integren les «Cartes de soldat» tres peces de 40, 44 i 40 versos respectivament, distribuïts en quartetes, que rimen en forma de romanç, corresponents a les tres cartes que un soldat anònim, des de l'hospital, adreça a la seua

(10) Citat per J. MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial, Barcelona 1985, p. 133.

(11) *Flors d'enguany*, F. Doménech, València, 1897, pp. 7-8.

mare. En la «Carta primera», el soldat li conta les circumstàncies en què va ser ferit i s'interessa per la batuda del forment, la verema de les vinyes, la collita de les olives, la vida de les germanes, del germanet seminarista i de la cosina Vicenteta —un amor no correspost—, l'obra del nou campanar i les festes del poble. La quarteta final intensifica el to dramàtic de la carta:

No puch seguir, mare meua,
de tant que me dol el bras;
esta nit dormir confie:
al vespre me'l tallarán.⁽¹²⁾

(vv. 37-40)

Si la primera carta se centrava en els records de família, la segona, que pren com a pretext les converses amb el capellà que l'atén espiritualment, serveix per a descriure'ns el poble, el terme —de secà i d'horta—, els costums i les festes que s'hi celebren. Tot i que el capellà el consola amb l'esperança del retorn, ell no s'està de lamentar:

¡Ay, bandera dels fadrins!
¡No la podré portar ja!

(vv. 43-44)

El drama torna tragèdia en la «Carta tercera»: el soldat s'acomiada de la mare i li comunica la seua darrera voluntat, amb una petició molt concreta:

A Visanteta que rese
per mí, que aixó no es pecat:
ja que'n vida no'm volia,
en la mort no'm pague mal,

(vv. 21-24)

i amb el desig de veure materialitzada en una inscripció funerària l'estima que sempre professà pel seu poble:

Y ja que'n terra llunyana
los meus ossos quedarán,
poséu una rajoleta
en la paret del fosar.
Y la rajoleta diga:
«Preguéu tots per un soldat
que al morir llunt de terra,
en ella estava pensant»

(vv. 31-40)

(12) Totes les citacions provenen de l'edició monogràfica de 1897, intitulada *Cartes de soldat. Pro Patria*.

Amb «Pro Patria» —títol probablement inspirat per la capçalera d'una revista que dirigia a Madrid el seu amic valencià Josep Marco Sánchez—, Llorente converteix la cerimònia del soterrar simbòlic del soldat en un al·legat patriòtic. El poema consta de cinc parts, ara a base de quintetes, que oscil·len entre les tres de la composició inicial i les dotze de la quarta. Després de descriure l'humil cementeri de Benicolet (I), el poeta ens presenta la comunitat cristiana local en processó silenciosa cap al fossar (II). Una vegada tots dins, es col·loca la rajoleta amb la inscripció desitjada pel soldat (III) i, tot seguit, el capellà adreça als assistents un breu sermó sobre l'essència de la Pàtria i els deures cristians envers ella (IV). Acabades les pregàries comunes, es fa un silenci sepulcral i (V)

De sobte, una dona crida:
—«¡Ay, fill de la meua vida!»
Y cau, com cau el que's mor.

(vv. 11-13)

La reacció del germanet del soldat mort no es fa esperar:

—¡Senyor Retor!
No m'aguarde per sa casa:
de *musa, musae*, prou hiá.
Pera soldat ja sé masa.
¡Mare, 'm vaig á sentar plasa!
¡Jo te vengaré, germá!

(vv. 15-20)

El tema de la rajoleta serveix de nexa d'unió entre els dos poemes, però només per «Pro Patria» coneixem el nom del poble del soldat. Efectivament, Benicolet, petit municipi de l'extrem oriental de la Vall d'Albaida, aleshores de no més de 500 habitants, hi és al·ludit en dues ocasions (I 1; IV 45). Gràcies a això, la història del soldat anònim se'ns presenta arrelada a una realitat molt concreta, el món rural valencià, i no precisament el d'economia més sòlida ni el més pròxim a les concentracions urbanes. Solament per les dates de composició dels dos poemes podem deduir que l'autor es referia a la guerra de Cuba (1895-1898), una guerra impopular i condemnada al fracàs per a Espanya d'ençà de la intervenció nord-americana.

En aquest context, ens podem preguntar si l'episodi evocat per Llorente respon a un fet concret. A Benicolet, només alguns vells en tenen notícia, però no del fet sinó del tema poètic. Cap d'ells no el relaciona, tanmateix, amb el record dels tres soldats benicoletans que anaren a l'estmentada guerra:

Antoni Vicent Ferrando Climent (1876-1948), allistat el 1895, Josep Antoni Puchol Ferrando i Francesc Vicent Climent Estruch, allistats el 1896. Pepet i Vicent hi van morir, víctimes de la guerra. ¿Se'ls va recordar amb una rajoleta? Ningú no en sap donar raó avui.

Molts dels trets descriptius del poble llorentí podrien correspondre a Benicolet: el forment, el raïm i les olives hi eren els productes típics a finals del segle passat; el nou campanar fou acabat el 1899; el lloguer d'una banda de música per a les festes —il·lusió col·lectiva esperada al llarg de l'any— encara és un fet avui en dia; el cementeri vell, que estava «en peor estado que un muladar»,⁽¹³⁾ fou una realitat fins l'any 1927; entre 1849 i 1898 regí la parròquia fra Miquel Cerdà, un dels dominicans del convent de Llutxent que hagueren d'abandonar-lo arran de les desamortitzacions de Mendizábal. En canvi, no concorda amb la realitat el pont que uneix el nucli principal de la població amb el raval situat a l'altre costat del riu. Les referències a les albaades, les danses, les processons, els castells de foc, les traques, etc., tan generalitzades al País Valencià, difícilment podrien servir per a identificar un poble determinat.

Tot plegat fa la impressió que Llorente elaborà la llegenda del soldat de Benicolet, si no sobre un fet rigorosament real, sí sobre un escenari conegut més o menys directament i unes circumstàncies similars. Ens consta que el poeta féu algunes estades a la Vall d'Albaida i que fou allí que, a la tardor de 1883, va compondre «La Barraca». La vila de Llutxent, situada només a 4 km. de Benicolet, i les seues tradicions històriques són descrites amb profusió de detalls en la seua interessant monografia sobre el País Valencià.⁽¹⁴⁾ El canonge Roc Chabàs, amic del nostre escriptor, sojornà diverses vegades a l'ermita de la Mare de Déu de la Consolació de Llutxent. No és impensable que Llorente i Chabàs hi haguessen coincidit i que aquest darrer li hagués parlat de Benicolet i del seu rector, que s'havia distingit per la seua sorollosa oposició a la carta constitucional de 1869. Entre la gent humil de la pagesia era freqüent recordar els familiars difunts amb rajoletes funeràries. En absència de les restes mortals, com és el cas dels soldats caiguts a ultramar, el procediment no pareix inversemblant. La rajoleta de Benicolet probablement no existí mai, però l'al·lusió llorentina a aquest petit poble no sembla gratuïta. D'altres pobles valencians, com Benimaclet, Alginet o Quart de Poblet, podrien haver satisfet les exigències versificatòries del poema, però cap d'ells no reuneix tan bé com Benicolet el conjunt de característiques descrites per Llorente. Benicolet, amb el seu allunyament geogràfic dels grans nuclis urbans, la seua adhesió instintiva a la llengua del país, la seua religiositat tradicional —encara vigent avui—, el seu capellà de «missa i olla», la seua agricultura de subsistència, els seus vells costums i el seu immobilisme social, oferia la imatge ideal del poble llorentí.

(13) P. SUCÍAS, *Notas útiles para la historia del Reino de Valencia*, vol. II, València, 1910, fol. 83.

(14) T. LLORENTE, *Valencia. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*, vol. II, Barcelona, 1889, pp. 791-798.

Llorente publica les «Cartes de soldat» i «Pro Patria» en un moment en què es multipliquen les campanyes republicanes contra la forma amb què la monarquia espanyola condueix la guerra de Cuba. De fet, les dues composicions són una rèplica directa a les denúncies que, des d'*El Pueblo*, el jove Blasco Ibáñez formulava insistentment. Llorente pretenia suscitar entre les masses valencianes l'adhesió a una causa «patriòtica» ben impopular. Era un propòsit difícil d'aconseguir des de la tribuna conservadora de *Las Provincias*, ja que no podia incidir molt més enllà d'uns lectors ideològicament convençuts i relativament poc nombrosos. Per això Llorente, conscient de l'èxit que li havien reportat els seus assaigs popularistes, opta per explotar al màxim les seues millors armes: la llengua del país en el registre més idoni, una versificació àgil i fàcilment memoritzable, un tema versemblant i de rabiosa actualitat, l'exaltació dels valors familiars, religiosos i populars més primaris, un marc paisagístic i humà inspirat pel món rural valencià i perfectament identificable pel públic a què s'adreçava, el recurs sistemàtic a la nota emotiva i a l'exemplificació com a tècnica d'adoctrinament ideològic i, per arrodonir-ho, una edició popular il·lustrada i bilingüe.

La llengua de les dues composicions que comentem intenta reproduir el valencià col·loquial de l'època. Entre les concessions dialectals més directament relacionades amb la fonètica podem destacar *donsayners* (C=«Cartes» II 31), *llunt* (C III 3), *eixe* (C III 4), *retor* (P=«Pro Patria» II 5), *sarpaset* (P II 6), *rogle* (P III 3), *este* (P III 11), *demprés* (P III 19), *llaugers* (P IV 50), *mereixcut* (P IV 51); amb la morfologia, *ham tengut* (C I 6), *vorem* (C I 9), *ompli* (C II 35), *patixca* (C III 27), *obri* (P I 5), *montanya* (P IV 19), *redona* (P IV 21); amb la sintaxi, *se la vaig dictant* (C I 4), *no tingáu que dirli* (C I 27), *demés* (P III 3), *qué quietut* (P III 4); amb el lèxic, *merles* (C II 19), *ringlots* (C II 30), *eixides* (C II 33), *obrer de vila* (P III 8). Els castellanismes criden l'atenció relativament, ja que la major part d'ells s'havien integrat en el vocabulari popular valencià des del segle XVII o XVIII: *atravesat* (C I 8), *desangre* (C I 9), *arrabal* (C II 14), *ahí* (C II 22), *templats* (C II 26), *sentí plasa* (C III 25), *celós* (C III 28), *lletreros* (P I 13), *hermosa* (P II 1), *tropesant* (P II 12), *enseguida* (P V 14), *aguarde* (P V 16). El recurs a diminutius com *mongeta* (C I 3), *castellet* (C II 12) o *Visanteta* (C III 21), contribueixen a marcar dialectalment els nostres versos. Ara bé, tot i aquestes concessions al parlar local, Llorente procura sempre elevar la dignitat del registre lingüístic escollit, no sols apartant-se ostensiblement de la castellanització gràfica dels escriptors popularistes, sinó també adoptant unes variants gràfiques cultes i un lèxic ric i genuí, de vegades inusual a les terres valencianes. En són exemples clars: *aquesta* (C I 1), *vui* (C I 5), *jo* (C II 8), *església* (C II 13), *vull* (C III 27), *si us plau* (C III 30), *altres* (P I 12), *puix* (P IV 5), *llunyadanes* (P IV 29), *baixells* (P IV 30), *petit* (P V 4), *daurada* (P V 3),

ausell (P V 4), els dos últims, de reminiscències jocfloralesques. La prosòdia, en canvi, acusa una notable influència castellana.

L'anàlisi de l'edició crítica de les nostres composicions, circumscrita als anys de vida de Llorente, permet comprovar que aquest s'havia format uns criteris lingüístics propis, fidels a la millor tradició dels sectors cultes de la Renaixença, que manté quasi invariablement en les dues antologies de 1897 i en les dues primeres edicions del *Nou Llibret de Versos* (1902, 1909). Les úniques alteracions dignes d'esment introduïdes el 1902 i el 1909 són la substitució de *daurada* per *dorada* i de *mitg* i *xichs* per *mitj* i *gichs*, que, ni que siga només a nivell d'indicis, revelen la sensibilitat de l'autor per la llengua popular i per la qüestió ortogràfica, respectivament, si bé, en el darrer cas, al preu de ser també víctima de la desorientació dels gramàtics i lletraferits valencians de l'època a l'hora de representar els sons palatals africats.

Per llengua, per ideologia i per temàtica, Llorente ha estat considerat com un dels representants del sector culte de la Renaixença valenciana. Sempre propugnà una llengua literària diferenciada del «valencià que ara's parla». «Hay una diferencia completa, una separación absoluta, entre los que cultivamos la poesía lemosina culta y los que escriben en valenciano vulgar para el teatro o para los periódicos callejeros», comentava en una coneguda carta de 1877 a Rubió i Ors. Però, de l'examen atent de la seua obra poètica, no es pot deduir una tal conclusió, almenys en els termes expressats en la susdita carta. Com ja va observar Carles Salvador, la llengua de Llorente rep una doble inspiració: «D'un costat, Llorente té una llengua viva als llavis del poble que la parla contínuament i que és d'on ell la replega per fer-la literària. D'altra, té als poetes catalans que la conreen, la influència dels quals és manifesta.»⁽¹⁵⁾ Llorente hauria cercat, per tant, un equilibri entre la llengua culta recuperada per la Renaixença principatina i la llengua popular que escoltava dels seus paisans. Ell mateix explicità el seu ideal en l'endreça a Marià Aguiló que encapçala la primera edició del *Llibret de Versos* (1885):

«Pera ajudar á eixa obra de valencianisme, he escrit casi tots els versos de aquest llibret, y per aixó mateix els estampe. He procurat acostarme al modo usual de parlar tot lo que permetixen, per una banda, la propietat y puresa de la llengua, y per altra, la elevació del estil poétich. Al repassar algunes d'estes obretes para publicarles de nou, les he despullat de diccions, que no tots comprenen. Potser ho critiquéu, oh amich y mestre; mes prengáu en conte que en Valencia nostra comuna llengua no está tan viva com en Catalunya, y que, encara que no ho logre, desitje que entenguen tots aquestes pobres poesies...».⁽¹⁶⁾

(15) C. SALVADOR, *Llorente i l'idioma*, «La República de les Lletres», 7 (gener-febrer 1936), pp. 22-23.

(16) Reproduïda per J. RIBELLES, *op. cit.*, pp. 389-391.

Llorente considerava que les concessions lingüístiques de «casi tots los versos de aquest llibre» eren un tribut necessari a la popularització del «valencianisme», però no perdé mai de vista l'ideal últim d'una llengua literàriament digna. Al capdavant, la seua proposta lingüística no s'apartava gaire de la defensada llavors a Barcelona per *L'Avenç* (1881-1893). Tot i amb això, sempre és possible de distingir en el corpus llorentí dos tipus de composicions dels del punt de vista lingüístic: d'un costat, les de factura culta, amb un lèxic esquitxat d'arcaïsmes, però relativament depurat de castellanismes, i, d'un altre, les de llenguatge planer, que intenten reflectir el registre col·loquial i, en conseqüència, presenten dialectalismes i castellanismes molt arrelats al País Valencià. A part l'aspecte gràfic, la llengua i el to d'aquest darrer grup de composicions, al qual pertanyen les que ací són objecte d'estudi, es diferencien ben poc de la dels col·loquiers i autors «indoctes». Fins i tot en alguna ocasió, com en «Arròs en fesols i naps», Llorente arribà a especificar que s'expressava en «valencià vulgar». L'absència de formació literària dels escriptors popularistes i la seua despreocupació, en general, per la dignitat de la llengua expliquen la incorporació indiscriminada en les seues obres d'un nombre de castellanismes superior al de la llengua col·loquial. I el que diem del lèxic, val també per a la sintaxi. Tot plegat posa en evidència que les discrepàncies entre aquells escriptors i el Llorente popularista tenen més a veure amb els diferents interessos de classe que no amb els fets estrictament lingüístics. Fou precisament el desig d'incidir en el mateix públic que el dels col·loquiers i sainetistes que dugué Llorente a assajar en una part considerable de la seua producció poètica un model de llengua literària inspirada en el llenguatge col·loquial. Si s'hagués dedicat a la prosa i hi hagués aplicat aquest model, Llorente, «dotat com estava d'un instint idiomàtic més fi i vital»⁽¹⁷⁾ que el dels seus coetanis, podria haver contribuït decisivament a la normalització de la llengua al País Valencià.

L'indiscutible patriarca de la nostra Renaixença es limità, però, al conreu de la poesia, perquè considerava inviable i no gens «conveniente»⁽¹⁸⁾ la normalització lingüística. Díficilment podria jutjar-la «conveniente» aquell que llavors era el màxim representant del sucursalisme polític conservador del País Valencià i alhora l'expressió més acabada de la cultura «satèl·lit» valenciana. Res no il·lustra millor la seua actitud que les «Cartes de soldat» i «Pro Patria», dues composicions en «idioma propi però amb esperit manllevat»,⁽¹⁹⁾ que són una invitació clara a contribuir militarment a la conservació de les restes colonials de l'Imperi espanyol i a consolidar el règim centralista i espanyolista de la Restauració.

Conscient de l'absència d'un sentiment «nacional» entre els seus paisans i de la dificultat de fer aprehensible el concepte de «pàtria», Llorente parteix de les realitats més tangibles per inocular el seu missatge ideològic: la «Pàtria»

(17) J. FUSTER, *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, Tres i Quatre, València, 1980, p. 40

(18) Vegeu nota 7.

(19) J. FUSTER, *op. cit.*, p. 41.

és «nostra mare», «lo camp hon la vida's guanya», les «viles que a la redona mirem», la «ciutat, hon te'l palau lo bisbe», «altres mil ciutats,... montanyes i rius» i, «més enllà de la mar, altres mons, que va encontrar Espanya». Fet i fet, la «Pàtria» és «tot lo que a la terra'ns lliga»..., «per llunt ó prop que estiga», ni més ni menys «lo poble que creix y creix, Benicolet que's fa gran!» Que la llengua indiscutible de la «Pàtria» era l'espanyol ho deixa ben clar Llorente en inserir en aquesta llengua, ja a la primera «carta», les paraules d'encoratjament del capità. Per a ell, el català només podia aspirar a ser la llengua de les expressions més primàries del poble. I, en aquest sentit, cal reconèixer que el nostre poeta sabé trobar l'expressió lingüística més eficaç per a la finalitat política que perseguia.

En el propòsit de suscitar l'adhesió de tothom a la causa sagrada de la pàtria, l'actitud de Llorente diferia ben poc de la dels seus adversaris polítics, els republicans blasquistes. Fins i tot la diferència d'instrument lingüístic era més aparent que real: al bilingüisme «diglòssic» de Llorente, Blasco Ibáñez oposà un monolingüisme espanyol sense concessions o, si més no, amb les concessions mínimes per donar versemblança i color als seus relats. Conservadors i republicans contribueixen així a agreujar el sucursalisme polític i la castellanització social del País Valencià. En aquestes circumstàncies, resulta ben explicable, per exemple, la negativa rotunda del govern central a la petició d'autoritzar l'ensenyament de les llengües «regionals» a les escoles primàries presentada pel diputat valencià Manuel Polo i Peyrolon⁽²⁰⁾ pocs dies després de ser premiades les «Cartes de soldat» als Jocs Florals de 1896, qui sap si sota l'impacte que li van produir.

Ben distintes foren l'actitud del govern central i la resposta de les forces polítiques i culturals al Principat. Allí, la crida a l'allistament voluntari es fa en català i, el 1897, la Unió Catalanista desaconsella la solució bèl·lica per al conflicte. Fent-se ressò d'un sentiment àmpliament difós entre els seus paisans, el poeta Joan Maragall es pronunciava en el mateix sentit a *Els tres cants de guerra*.

Davant la qüestió cubana, els conservadors de Llorente i els republicans de Blasco difereixen, tanmateix, en el plantejament social de la resposta espanyola. Mentre aquells són partidaris del sistema de prestació personal sancionat per la Restauració, segons el qual el servei militar podia ser substituït per una contribució pecuniària, Blasco, des de *El Pueblo*, denuncia l'exploració de què són objecte les classes populars amb tal sistema i propugna l'obligatorietat del servei militar per a tots els ciutadans espanyols.

Llorente dóna a conèixer les seues «Cartes» el 28 de juliol de 1896. La reacció de Blasco, que havia iniciat la seua campanya periodística feia més d'un any, fou aquesta vegada implacable. El 19-VII-1896, publica «Carne de

(20) F. FERRER I GIRONÉS, *La persecució política de la llengua catalana*, Edicions 62, Barcelona, 1985, p. 287.

pobres», on, amb agudesa, fa notar que el «abrumador silencio» de les mares és el millor indici de la impopularitat de la guerra:

«Una guerra que no entusiasma ni atrae a la mujer, es una guerra perdida...

No hay más que ver el abrumador silencio con que han partido las expediciones militares a Cuba. En ninguna parte ha surgido mujer alguna que, inflamada por el patriotismo, dijera a su hijo, como la madre espartana: «Vuelve vencedor, o muerto.» No se ha visto nada que recordase a las madres de la guerra de la Independencia, que, besando a sus hijos, les ponían el fusil en la mano...».⁽²¹⁾

Les crítiques a la desigual contribució humana al conflicte adquireixen un to més incisiu encara a «Que vayan todos: pobres y ricos» (5-XI-1896):

«Y si todos contribuyen en la medida de sus fuerzas a los gastos de la nación; si aquí lo mismo da el dinero el pobre que el rico, ¿por qué han de haber privilegios en función tan noble como es servir a la patria? ¿Por qué únicamente los ricos han de ser españoles para gozar y los pobres para morir? ¿Por qué se ha de pregonar que vivimos en una sociedad cristiana, regida por el Evangelio, que reconoce a todos los hombres como iguales, ligados por los deberes de la fraternidad? ¿Por qué ustedes, que llevan el cirio en la procesión o desgastando losas de iglesia, creen servir al dulce ser que dijo: «No quieras para otro lo que no quieras para ti»? Quieren mucha guerra, mucho patriotismo, mucho honor nacional, pero con la condición de tener los hijos en casa por seis mil reales, y que sean los hijos de los otros, de los infelices, de los desheredados, los que vayan a romperse la cabeza».⁽²²⁾

Denunciat a causa d'aquest article, Blasco hagué d'ingressar en presó i, per commutació de la pena, exiliar-se a Madrid durant quasi un any. Llorente aprofità aquest apartament temporal del líder republicà per intensificar la seua contraofensiva conservadora, que té un dels seus moments àlgids amb la presentació de «Pro Patria» als Jocs Florals el 1897 i amb les edicions dels dos poemes. És precisament a «Pro Patria» on Llorente justifica la legitimitat de les vies substitutòries del servei militar («qui a Déu prega / per ella; qui al rey entrega / impostos, llaugers ó pesats», IV 48-50), si bé, interessadament, exalta la «gloria i gratitut» que mereix aquell que dona «sanch y vida per tribut» (IV 52-55).

Un exemple de les reaccions entusiastes que suscità entre determinats sec-

(21) F. LEON ROCA, *Blasco Ibáñez. Política i periodisme*, Tres i Quatre, València, 1970, p. 69.

(22) Reproduït per A. CUCÓ, *Sobre la ideologia blasquista*, pp. 86-87.

tors de la societat valenciana la lectura de les «Cartes» ens l'ofereix el pintor Joaquim Sorolla, que, en lletra a Llorente del 29 de juliol de 1896, manifestava:

«He llorado mucho; si tuviera un hijo en Cuba, en vez de llorar no sé lo que haría, después de leer sus magníficas *Cartas*. Cartas que recordaré toda mi vida, por ser lo que más me gusta de lo que he leído en mi vida. Eso es arte y realidad».⁽²³⁾

Amb motiu dels Jocs Florals de 1898, el mateix Blasco, en un virulent i antològic article contra la literatura ratpenatista, titulat «El murciélagu aleroso o la fiesta de los maestros cantores» (28-VII-1898), reconeix implícitament l'impacte social de la llegenda del soldat de Benicolet:

«¡Qué decepción! ¡Y yo que fui una noche al Principal únicamente por oír la tercera parte de la *racholeta!*...

Esto de la *racholeta* requiere explicación.

Hace tres años soltó Llorente su *Cartes de soldat*. Un asunto originalísimo y sublime: un soldado herido en Cuba que mientras le cortan un brazo se entretiene dictando versos y más versos, describiendo cómo es su pueblo, cómo su novia y una porción de cosas naturales y propias de un hombre que se está muriendo; y el agonizante acaba por pedir que le pongan una *racholeta* con su nombre en el *fosar* de su pueblo.

—¡Que se la pongan! —se dijo el público—. ¡Qué soldado tan *romansero!* Pero en fin, como se ha muerto, ¡Que Dios le haya perdonado!

Pero la poesía de Llorente es de tres golpes y repique. ¡En seguida iba a soltar una fuente de inspiración como la *racholeta!*

El año pasado en los Juegos Florals otra vez la *racholeta* en escena. Y allá van desfilando por entre la hojarasca de un romance pésimo, todos los vecinos de Benicolet a poner la *racholeta* en el *fosar*, y el cura les espeta un sermón interminable como un ronquido (un sermón de Llorente), y de entre la masa sale entusiasmado un hermano del muerto que sienta plaza y se va a Cuba.

Fin de la segunda *racholeta*.

Este sistema poético es como los folletines que terminan con un (*se continuará*) dejando en suspenso el ánimo del público.

¿Qué ha sido del segundo hermano, don Teodoro? ¿Está entre los naufragos de Cervera o los rendidos de Santiago? ¡Por Dios, no abuse de nuestra curiosidad!

Si este año no ha podido ser porque todos los premios consistían en bisutería barata, suéltenos ¡por su vida! el año próximo la tercera

(23) T. LLORENTE, *Epistolari Llorente. Cartes de levantins (1861-1900)*, vol. I, Biblioteca Balmes, Barcelona, 1928, p. 259.

racholeta para bien de la literatura lemosina, que entonces tendrá el monumento que le faltaba; algo que pueda codearse con *Os Lusíadas* de Portugal, *La Divina Comedia* de los italianos o el *Ramayana* de los indios».⁽²⁴⁾

A pesar dels severs judicis de Blasco, les «Cartes» continuaren mereixent l'estima de nombrosos crítics i lectors —singularment els poetes— de l'obra llorentina, sovint no tant per les seues connotacions ideològiques com pels seus valors estrictament poètics. En una carta a Llorente del dia 8 d'agost de 1900, Joan Alcover les comentava així:

«Son poesías de las que encantan y conmueven á los doctos y á los que no lo son. Téngolas por modelo de sencillez y fuerza de expresión, y ya al leerlas por primera vez en la colección de Lo Rat Penat, parecióronme piezas magistrales, de lo mejor seguramente que se ha escrito en nuestra lengua. Ese es el arte sumo, llegar al corazón de las multitudes no por el remedo, sino por la íntima asimilación de la forma popular que se rebela al más refinado artificio y solo merced al sentimiento delicado y profundo puede lograrse».⁽²⁵⁾

La força emotiva d'algunes composicions de Llorente és la que indueix el bisbe valencià Joan Benlloch a interrompre la redacció castellana d'una carta enviada el 7 d'abril de 1902 al nostre poeta en el moment d'al·ludir a «aquelles altres sentides *Cartes de soldat*».⁽²⁶⁾ Abunda en la mateixa idea Menéndez y Pelayo al seu preàmbul a l'edició del *Nou Llibret de Versos* (1909), per a qui les «Cartes», «tan llanamente escrites y tan hondamente sentidas», hi mereixen un esment especial.⁽²⁷⁾ «Pro Patria», en canvi, no va gaudir ni ha gaudit mai de l'acceptació que van tenir les «Cartes», i això no tant per l'excessiva explicitació del seu missatge ideològic com per l'absència de l'emotivitat i el frescor que inspiren aquelles. És per aquesta raó que les «Cartes» han estat sempre presents en les més diverses antologies de l'obra poètica de Llorente. A Barcelona, la Biblioteca Popular de *L'Avenç* les inclou entre les *Poesies triades* de Llorente en una edició de 1906 preparada per R. D. Perés. A València, figuren junt amb «La Barraca» en el número 1 (setembre de 1913) de la revista *València. Portant-veu de la Joventut Valencianista*, dedicat precisament a Llorente. L'any següent, Josep Ribelles Comín les reproduïx a *Paisatges, costums, quadros, escenes i tipos del Regne de València*, llibre editat a Barcelona...⁽²⁸⁾

Els poetes valencians de la generació de 1909 sempre van admirar la naturalitat expressiva i l'agilitat rítmica de les «Cartes». En presentar una nova edició del corpus poètic llorentí el 1936, Miquel Duran de València addueix

(24) Reproduït per A. CUCÓ, *El valencianisme polític*, pp. 288-293.

(25) T. LLORENTE, *Epistolari Llorente*, vol. I, pp. 299-300.

(26) T. LLORENTE, *Epistolari Llorente. Cartes de llevantins (1901-1911)*, vol. II, Biblioteca Balmes, Barcelona, 1930, pp. 33-35.

(27) Reproduït per L. GUARNER a T. LLORENTE, *Poesies valencianes completes*, Tres i Quatre València, 1983, pp. 521-532.

(28) En dóna moltes referències J. RIBELLES, *op. cit.*, pp. 383-406.

la proposta lingüística de les «Cartes», «Arròs en fesols i naps» i «El Tabalet» com a models a imitar pel fet d'haver-hi agermanat «la llengua entenedora del poble amb la dignitat literària». Òbviament, es tracta d'una afirmació excessivament simplista, però comprensible en el context sòcio-polític —el triomf del Front Popular— en què es va produir. En valorar l'obra de Llorente, Duran, com altres companys de generació, sabé distingir perfectament entre el poeta que admirava i l'ideòleg que combatia. De fet, la seua evocació a «L'arribada dels vençuts» (1910) —encara en vida de Llorente— dels soldats famolencs i mutilats, víctimes dels desastres colonials espanyols, és implícitament una rèplica molt clara a la bel·ligerància ideològica de les «Cartes». Deu anys més tard, en ple franquisme, Carles Salvador, en el pròleg de la seua *Antologia poètica* de Llorente, no publicada fins al 1958, citava també les «Cartes», junt amb «Cançoneta amorosa» i «La Barraca», com a cim del geni poètic.⁽²⁹⁾ El 1983, Lluís Guarner encara feia observar que les «Cartes» i «Pro Patria», dues de les «peces poètiques de més rellevant interès literari», foren «escrites a la manera popularista que va emprar Llorente per a demostrar que la llengua del poble no ha de ser necessàriament incorrecta».⁽³⁰⁾ Tanmateix, en les darreres dècades, destacats comentaristes de l'obra llorentina, com Joan Fuster, Sanchis Guarner i Ricard Blasco, han tendit a subratllar els aspectes negatius de les «Cartes». Sanchis Guarner, per exemple, les considerava d'un «sentimentalisme bastant pedestre». Però, més recentment, Vicent Salvador, en una proposta de revisió crítica del nostre escriptor, ha insistit de nou en els «moments de gran dignitat» que s'hi poden detectar.⁽³¹⁾

Deixant ara de banda la qüestió de la fortuna o dignitat literària de les «Cartes», el fet evident és que Llorente, gràcies al seu domini dels recursos expressius de la llengua popular i a la seua sensibilitat poètica, hi reeixí a connectar amb el públic valencià. Però no és menys evident que el registre lingüístic de les dues composicions va ser triat no en funció d'un projecte normalitzador de la llengua pròpia del país, sinó de la seua instrumentalització al servei de l'*statu quo* polític i sociolingüístic i del seu liderat intel·lectual al si de la burgesia culta de València.

Vistes així les coses, s'ha de reconèixer que Llorente ficà la Renaixença valenciana en un atzucac i afavorí, amb la seua actitud, la deserció literària del sector més dinàmic de la cultura regional, representat per Blanco Ibañez. Perquè, al capdavant, darrere els seus entreteniments popularistes, com les «Cartes» i «Pro Patria», hi havia un compromís polític no gens «inocent»: el manteniment de l'alienació nacional del poble valencià.

ANTONI FERRANDO

(29) T. LLORENTE, *Antologia poètica. Pròleg, selecció i notes de Carles Salvador*, Sicània, València, 1958, p. 10.

(30) L. GUARNER, edició citada, p. 66.

(31) V. SALVADOR, *Revisió crítica de Teodor Llorente*, dins *Estudis de Literatura catalana al País Valencià*, a cura de R. Alemany, Ajuntament de Benidorm-Universitat d'Alacant, Alacant, 1987, p. 108.

APÈNDIX

EDICIÓ CRÍTICA

La següent edició reproduïx la de l'opuscle monogràfic de 1897. A l'aparat es recullen les variants de *Flors d'enguany* i *Capolls de rosa* (a) i les del *Nou Llibret de Versos* de 1902 (b) i de 1909 (c). C = «Cartes de soldat». P = «Pro Patria». Les xifres romanes indiquen les parts de cada composició i les xifres aràbigues, el vers en què apareixen.

CARTES DE SOLDAT

CARTA PRIMERA

- Mare meua, aquesta carta
Está escrita en l'hospital;
Me la escriu una mongeta
4 Segons se la vaig dictant.
Mare, vuy á la matinada
Ham tengut un foch molt gra;
Caiguí en les primeres files,
8 Lo bras dret atravesat.
Per poch me desangre. Al vorem
Me va dir lo capitá:
*«¡Bien muchacho! No te abrazo
12 Por temor de hacerte mal.»*
Mare, escrigaume, perque ara
Les cartes me arriarán:
Digaume tot lo de casa,
16 Lo de casa, y del veynat.
Digaume si la batuda
Del forment doná prou gran,
Si ja veremen les vinyes,
20 Si están bons los olivars.
Digaume si mes germanes
Festejen, com l'any passat;
Si se aplica ó no se aplica

C I 3: *mitg* (a), *mitj* (b, c).
Idèntic criteri a C II 13, C III
6, P I 8 i P III 2.

- 24 Mon germanet l'estudiant.
Digaume si Visanteta,
La cosina, 's casá ja:
No tingáu que dirli, mare,
28 Que per ella he preguntat.
Digaume si está acabada
La obra del nou campanar;
Si ha segut bona la plega
32 Pera la festa d'enguany.
Digaume quina es la música
Que los fadrins han llogat,
Y qui durá la bandera
36 Que á mí 'n tocava portar.
No puch seguir, mare meua,
De tant que me dol el bras;
Esta nit dormir confie:
40 Al vespre me'l tallarán.

CARTA SEGONA

- Mare, el capellá de casa
Es un valent, y es un sant...!
Té unes paraules tan dolces,
4 Que fan riure y fan plorar.
Tots los dies moltes hores
Passa'l pobre á mon costat;
Me fa parlar de la terra:
8 ¡Jo no acabaría may!
Li explique cóm es lo poble;
Lo riu y l'horta davant;
Darrere'l secá y la lloma,
12 Y el castellet allá dalt.
La esglesia en mitg de la vila;
Passat lo pont l'arrabal,
Allá hon viu la Visenteta,
16 Si encara no s' ha casat.
Seguint son carrer, les eres;
La devesa més enllà,
Hon buscavem nius de merles
20 Quant els dos erem infants.
Lo bon Pare me pregunta

- Per les festes que ahí se fan;
 Li conte alvades, coloquis,
 24 Procesons, castells y balls.
     Els carros de la enramada,
     Els donsayners, tan templats,
     Els jochs de la moxiganga,
 28 Els pasos dels tornejants.
     La fadrinalla, els cofreres,
     Ab los ringots y fanals;
     Y entre llums y flors, darrere
 32 La imatge del Titular;
     Les eixides xiuladores,
     Que'n pluja d'or se desfán;
     La traca, que ompli la plasa
 36 D'esclafits y trons y llamps!
 .....
- Al contarliu, casi plore,
 Y ell, los ulls també eixugant,
 Me diu que tornaré á casa,
 40 Y que no hu pasaré mal.
     Tindré una creu pensionada,
     Me donarán un estanch...
     ¡Ay, bandera dels fadrins!
 44 ¡No la podré portar ja!

CARTA TERCERA

- Mare, esta carta la dicte
 Combregat y pernoliat.
 ¡Morir tan llunt de ma casa!
 4 No més tinch eixe pesar.
     Vos torne l'escapulari
     Que'm donareu mitg plorant:
     Mare meua, en vostra cambra
 8 Penjeulo vora'l capsal.
     La creu vos enviaria
     Que tots diuen he guanyat;
     Uns papers falten á vindre,
 12 ¡Deu sap quánt arriarán!
     Mes germanes, si se casen
     Y me guarden voluntat,

C II 26: *donsayners* (a), *don-*
sainers (b, c).

C II 30: *ringots* és errada per
ringlots (a, b, c).

C III 12: *quan* (a, b, c).

- Al primer nebot que'm donen
 16 Lo meu nom vullguen posar.
     Si el germanet canta misa
     ¡El Senyor el fassa un sant...!
     La primer misa que cante,
 20 Que siga per son germá.
     A Visanteta, que rese
     Per mí, que aixó no es pecat:
     Ja que'n vida no'm volía,
 24 En la mort no 'm pague mal.
     Que per ella sentí plasa,
     No ho nomenéu ni ho digáu;
     No vull que per mí patixca,
 28 Si ell, que es tan celós, ho sab.
     Mare, á la Verge del Carme
     Encomaneume, si us plau;
     Dos ciris de mitja lliura
 32 Portéu per mí á son altar.
     Y ja que'n terra llunyana
     Los meus ossos quedarán,
     Poséu una rajoleta
 36 En la paret del fosar,
     Y la rajoleta diga:
     «Preguéu tots per un soldat
     Que al morir llunt de la terra,
 40 En ella estava pensant.»

PRO PATRIA

I

- Hiá un poble, Benicolet,
 Del qual ix un camí estret,
 Que atravesa tota l'horta:
 Ahon s'acaba'l caminet,
 5 Lo fosar obri la porta.
     Eixa porta, may tancada,
     Té damunt, per signe sant,
     Una creu mitg rovellada:
     Dos ciprers, que hiá á la entrada,

P 13: *travesa* (a), *atravesa* (b,
 c).

- 10 Dominen tot lo voltant.
Y marquen les humils foses
Altres creus de fusta dins,
Sens més lletreros ni lloses
Que floretes groguinoses,
15 Rebuig dels camps y els jardins.

II

- Es una hermosa y tranquila
Vesprada de la tardor.
¡Quánta gent ix de la vila!
Xichs y grans, tots van en fila;
5 Davant, la Creu i el Retor.
Du'l Retor el sarpaset,
El libre y la capa negra.
¿Per qué, anubolat é inquiet,
Mostra'l rostre satisfet
10 Que son bon cor sempre alegre?
¿Per qué, mentres va resant
Y en lo llatí tropesant,
Una llágrima als ulls brolla
De aquell bondadós y sant
15 Capellá de misa y olla?
Tots, comares y compares,
Porten el dol en les cares,
Y fins los infants menuts,
Ben agarrats á les mares,
20 Van formals, pensius y muts.

III

- Ja en lo cementeri están:
Se para en mitg lo Retor
Y ample rogle'ls demés fan;
Per tot, ¡qué quietut tan gran!
5 Allá dalt, ¡quánta claror!
No s'obri ninguna fosa
En aquell camp curt y estret.
Un obrer de vila posa
Una rajola llustrosa

P II 4: *xichs* (a), *gichs* (b, c).
Idèntic criteri a P V 10 i P V
14.

P III 1: *cementari* (a), segura-
ment per errada.

- 10 En la negrenca paret.
 La rajola este dictat
 Porta escrit: «Per un soldat
 Preguéu, que morí en la guerra.
 Pensava sempre en sa terra,
 15 Y á sa terra no ha tornat.»
 Resa'l Retor una absoluta,
 Que 'l poble callat escolta,
 Clavant en la terra'ls peus;
 Demprés tus, tus altra volta,
 20 Y axís comensa: —«¡Fills meus!»

IV

- «Á tots vos es ben notoria
 La modesta y breu historia
 Del difunt que honréu assí:
 ¡Que Deu lo tinga en sa gloria,
 5 Puix per la Patria morí!
 ¿Qué es la Patria? Prou y masa
 Que ho sent, mes ma ciencia escasa
 No vos ho pot explicar:
 La Patria es la propia casa,
 10 Nostre bresol, nostra llar.
 Nostra mare, nostra dida;
 La campana que vos crida
 A misa, germans devots:
 Esta terra benehida,
 15 Ahon serém soterrats tots!
 Lo camp hon la vida's guanya,
 Lo riu fecundant que'l banya,
 Lo sol, que'l calfa y escén;
 Es lo pinar, la montanya,
 20 El pla que á lo lluny s'estén.
 Les viles, que á la redona
 Mirém, á quína més bona;
 La ciutat, hon té'l palau
 Lo Bisbe, que vé y vos dona
 25 Bendicions d'amor y pau.
 Y altres mil ciutats, ufanés
 Perque son totes germanes,

P III 20: *així* (a), *axís* (b, c).
 P IV 3: *honrém* (a), *honréu* (b, c).
 P IV 5: *puix* (a), *puis* (b, c).
 P IV 19: *el pinar* (a), *lo pinar* (b, c).

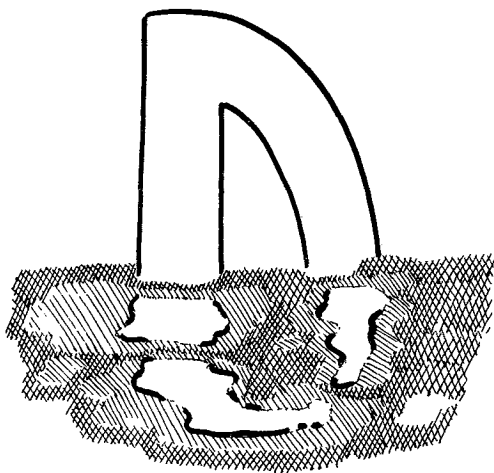
- Y altres montanyes y rius,
 Fins les plages llunyadanes
 30 On los baixells fan sos nius.
     Y més enllá de la mar,
     Altres mons, que va encontrar
     Espanya, y en sa rivera
     Ensemps clavá sa bandera
 35 Y alsá á son Deu un altar.
     Tot lo que á la terra 'ns lliga
     Y que en ella ho trovém bo,
     Per llunt ó per prop que estiga,
     Y que meu ó vostre siga,
 40 Fills meus, la Patria es aixó,
     Y tot nostre amor mereix,
     Perque tot es lo mateix,
     Ones que eixamplantse van,
     Lo poble que creix y creix,
 45 ¡Benicolet que's fa gran!
     A sa defensa obligats
     Estém tots; tots som soldats
     De la Patria: qui á Deu prega
     Per ella; qui al rey entrega
 50 Imposts, llaugers ó pesats
     Pero ningú ha mereixcut
     Tanta gloria y gratitut,
     Ni ha guanyat millor corona,
     Que aquell que lluytant li dona
 55 Sanch y vida per tribut.
     Així morí el germá vostre:
     Paguemli be lo que feu,
     Y que cadascú ho demostre
     Reşant ara un *Pare nostre*
 60 Pera encomanarlo á Deu.»

V

P IV 30: *vaixells* (a), *baixells*
 (b, c).
 P IV 56: *nostre* (a), *vostre* (b,
 c).
 P V 3: *daurada* (a), *dorada* (b,
 c).

Callá'l Retor: per la blava
 Volta del cel devallava,
 Com hostia daurada, 'l sol;
 Un petit ausell cantava

- 5 Parant en un arbre 'l vol.
Y allí, damunt de la fosa
Comuna, hon la mort reposa,
Seguint usos bons y antichs,
Resaven la oració hermosa
- 10 Vells y jovens, grans y xichs.
De sopte, una dona crida:
—«¡Ay fill de la meua vida!»—
Y cau, com cau el que's mor.
Un xicot s'alsa enseguida,
- 15 Y exclama —«¡Senyor Retor!
No m'aguarde per sa casa:
De *musae*, *musa*, prou hiá.
Pera soldat ja sé masa.
¡Mare, 'm vaig á sentar plasa!
- 20 ¡Jo te vengaré, germá!»

A I C A R D H J E R T A